

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

איסור רחיצה בתענית צבור ובאבל

(י"ג א') אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: כל שהוא משום אָבֵל (כל תענית שאסרו חכמים רחיצה משום אבל), כגון תשעה באב ואבל (כגון ט' באב שהוא משום אבילות חורבן, וכל שכן אבל ממש שמתו לפניו, דאית ליה צערא טובא), אסור בין בחמין בין בצונן. כל שהוא משום תענוג (שמצטערים ואוסרים עצמם בתענוג), כגון תענית צבור, בחמין אסור בצונן מותר.

תא שמע: א. כשאמרו (תענית ציבור) אסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום. אבל בלילה, מותר. ב. וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל, לא אמרו אלא בעיר. אבל בדרך, מותר. הא כיצד? יוצא לדרך (חוץ לעיר), נועל. נכנס לעיר, חולץ. ג. וכשאמרו אסור ברחיצה, לא אמרו אלא כל גופו. אבל פניו ידיו ורגליו, מותר. ד. וכן אתה מוצא במנודה ובאָבֵל.

מאי לאו, (הא דקתני וכן אתה במנודה ובאבל) אכולהו (אפילו ארחיצה). ובמאי עסקינן? אילימא בחמין, פניו ידיו ורגליו מי שרו? והאמר רב ששת: אבל אסור להושיט אצבעו בחמין! אלא לאו בצונן (ושמע מינה דבתענית צבור אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, ותיובתא לרפרם פר פפא).

לא, לעולם בחמין (אבל בצונן שרי לרחוץ כל גופו). ודקא קשיא לך 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל', אשאר אקאי (אנעילה וסיכה).

אמר רבא: אבל מותר לרחוץ בצונן כל שבעה, מידי דהוה אבשרא וחמרא.

(י"ג ב') איכא דאמרי, אמר רבא: אבל אסור בצונן כל שבעה.

מאי שנא מבשר ויין? התם לפכוחי פחדיה הוא דעביד.

(ומסיק) והלכתא - אָבֵל אסור לרחוץ כל גופו, בין בחמין בין בצונן, כל שבעה. אָבֵל פניו ידיו ורגליו, בחמין אסור בצונן מותר. אָבֵל לסוך, אפילו כל שהוא אסור. ואם לעבר את הזוהמא, מותר.

שיטות הראשונים

כל שהוא משום אבל, אסור בין בחמין בין בצונן: כתב הר"ן מיהו לא שוו אהדדי. דבתשעה באב, אמרינן (פסחים נ"ד ב') דאסור להושיט אפילו אצבעו קטנה במים, כדרך שאסור ביום הכיפורים. ואילו באבל מסקינן דפניו ידיו ורגליו בצונן מותר.

נמצא שלושה דינים חלוקים: א. תשעה באב - אסור להושיט אפילו אצבעו קטנה במים, אפילו בצונן. ב. אָבֵל - בחמין אסור לגמרי. ובצונן מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו. ג. תענית ציבור - מותר לרחוץ אפילו כל גופו בצונן. ובחמין רק פניו ידיו ורגליו. וכן פסק השו"ע¹.

איסור רחיצה וסיכה לאבל: למסקנה, אָבֵל אסור לרחוץ כל גופו, אפילו בצונן, כל שבעה. פניו ידיו ורגליו בצונן, מותר. ולסוך, אפילו כלשהו אסור. ולהעביר הזוהמא, מותר. וכתב רמב"ן, ואין צריך לומר במי שהיו חטטין בראשו, שסך כדרכו

¹. או"ח תקעה, ג. מקורות: ר"ן (ד ב ברי"ף, ד"ה אמר רפרם). וכן רמב"ם (הל' תעניות ג, ד).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ואינו חושש. וכן אם היה מלוכלך בטיט וצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש. וכן פסק השו"ע².

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעה)

ג. עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין עוד ג' תעניות על הצבור שני וחמישי ושני, ובאלו מפסיקין מלאכל מבעוד יום, ואסורים בהם בעשית מלאכה ביום אבל לא בלילה, ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין, לפיכך נועלין את המרחצאות; אבל פניו ידיו ורגליו בחמין, וכל גופו בצונן, מתר. ואסורים בסיכה אלא אם כן הוא להעביר את ההמא, ואסורים בהם בתשמיש המטה וכן אסורים בנעילת הסנדל בעיר, ומתפללין בבתי כנסיות ומתחננים כבשאר תעניות.

(או"ח, הלכות תשעה באב, סימן תקנד)

ז. רחיצה אסורה בט' באב, בין בחמין בין בצונן; אפלו להושיט אצבעו במים, אסור.

(יו"ד, הלכות אבילות, סימן שפא)

א. רחיצה כיצד, אסור לרחץ כל גופו, אפלו בצונן; אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין, אסור; בצונן, מתר. ואם היה מלכלך בטיט וצואה, רוחץ כדרךכו ואינו חושש. הגה: וכל זה מדינא אינו אסור רק שבעה, אבל אחר כך מתר ברחיצה, אלא שנהגו האדנא לאסור כל רחיצה כל ל' יום (מהר"מ הלכות שמחות ובהגמ"י פ"ז מהל' י"ט ופ"י דהל' אבל); ואפלו לחף הראש אסור (לקמן סי' ש"צ ובא"ז); ואין לשנות המנהג, כי מנהג קדום הוא ונתיבד על פי ותיקין (א"ז בשם רשב"א).

ב. סיכה כיצד, אסור לסוך אפלו כל שהוא, אם מכונן לתענוג, אבל אם הוא להעביר ההמא מתר; ואין צריך לומר משום רפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו.

תפילת עננו היכן מזכירה

(י"ג ב') צלוחתא דתעניתא היכי מדכרינן?

אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה, ודרש: יחיד שקיבל עליו תענית, מתפלל של תענית (עננו). והיכן אומרה? בין גואל לרופא (ברכה בפני עצמה).

מתקיף לה רב יצחק: וכי יחיד קובע ברכה לעצמו?!

אלא אמר רב יצחק: בשומע תפלה. וכן אמר רב ששת: בשומע תפלה.

מיתבי: אין בין יחיד לצבור, אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה.

מאי יחיד ומאי צבור? אי לימא יחיד ממש, וצבור שליח צבור, הני תשע עשרה? עשרין וארבע הוו! אלא לאו הכי קאמר: אין בין יחיד דקבל עליו תענית יחיד, ליחיד שקבל עליו תענית צבור, אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה. שמע מינה: יחיד קובע ברכה לעצמו!

לא, לעולם אימא לך שליח צבור (ומתפלל תשע עשרה, ומוסיף ברכה בין גואל לרופא). ודקא קשיא לך שליח צבור עשרין וארבע מצלי, בשלוש תעניות ראשונות, דליכא עשרים וארבע.

². יו"ד שפא, א-ב. מקורות: רמב"ן (תורת האדם, עניין האבלות, הוצ' מוה"ק עמ' קעג).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ולא?! והא 'אין בין' קתני! 'אין בין שלוש ראשונות לשלוש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין בעשיית מלאכה, הא לעשרים וארבע, זה וזה שוין!
תנא באיסורי קא מיירי, בתפילות לא מיירי.

ואי בעית אימא: באמצעייתא נמי לא מצלי עשרים וארבע (אלא באחרונות).

(י"ד א') (ומסיק) מאי הוי עלה? אמר רב שמואל בר ססרטאי, וכן אמר רב חייה בר אשי אמר רב: בין גואל לרופא. ורב אשי אמר משמיה דרבי ינאי, בריה דרבי ישמעאל: בשומע תפילה. והלכתא: בשומע תפילה.

שיטות הראשונים

עננו בתפילת יחיד: למסקנה, יחיד מוסיף עננו בשומע תפילה, לא שנא קיבל עליו תענית יחיד, לא שנא קיבל עליו תענית ציבור. וכתב הרא"ש, יש שהיו רוצים לומר, דיחיד שהיה מתפלל בתענית צבור,³ אומר בין גואל לרופא, דלאו קביעותא דיחיד לעצמו היא, דצבור קבעי לה. ואף על גב דקא מצלו ביחידים, צבור נינהו. ואין נראה לראב"ה,⁴ אלא כל יחיד אינו קובע ברכה לעצמו, אלא אומר עננו בשומע תפילה. וכתב הכל בו, ושליח צבור כשמסדר תפילתו בלחש, כיחיד דמי, ואומרה בשומע תפילה. וכן פסק השו"ע.⁵

באילו תפילות ביום התענית אומרים עננו: דעת הרי"ף, שצריך לומר עננו כבר בתפילת ערבית.⁶ והר"ה חלק עליו וכתב שאין מתפללין תפילת תענית בערבית של ליל כניסת התענית. ורש"י כתב בשם הגאונים, שאין אנו רגילים לאמרו ערבית ושחרית, שמא יארע לו אונס או בולמוס, ויטעם כלום, ונמצא שקרן בתפילתו.⁷ ורבינו ירוחם כתב שנהגו העולם כדברי הגאונים, וכן כתבו סמ"ג והרוקח. ואילו הכל בו כתב שעכשיו נהגו שלא להתפלל יחיד עננו אפילו בתפילת שחרית, אלא בארבעה צומות בלבד. וכן כתב השו"ע בשם יש אומרים. והרמ"א כתב שנהגו בכל הצומות שלא לאמרו כי אם במנחה.⁸

אמירת עננו לשליח ציבור בתענית צבור: משמעות הסוגיא, שיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, אלא אומרה בשומע תפילה. ושליח ציבור קובע ברכה לעצמו, ואומרה בין גואל לרופא. וכן כתב הרי"ף. וכתב הרמב"ם, וְחֻמְתָּ בָּהּ הָעֹנֶה בְּעַת צָרָה.

³ כלומר לא יחיד שקיבל עליו תענית כחומר תענית ציבור, אלא שכל הציבור קיבלו תענית ציבור, והיחיד בתוכם, וכעת היחיד מתפלל תפילת לחש עם הציבור, לפני חזרת הש"ץ.

⁴ דא"כ הא דפרין מברייתא דאין בין יחידים לציבור וכו' לישני ליה כפשטא דברייתא, אין בין יחיד דעלמא, דהיינו תענית יחיד, לציבור יחידים בתענית ציבור, אלא שהיחיד מתפלל שמונה עשרה, ויחידים בתענית ציבור מתפללין תשע עשרה.

⁵ או"ח תקסה,א. מקורות: רא"ש (סי' יז). כל בו (סי' סב).

⁶ ושמא תאמר: והיאך יתפלל בערבית תפילת תענית, והרי הוא אינו מעונה עדיין, ועתיד לאכול ולשתות כל הלילה! איכא למימר דהיינו מפני הקבלה שקיבל התענית על עצמו מבערב. ש"י' של תורה לכל דבר מערב עד ערב... אלא ודאי התענית מתחיל מתחילת הלילה. ומשום הכי אמרינן שצריך לקבל אפילו תענית יחיד מבעוד יום. ואם אינו מתחיל עד למחר, למה הוא מקבלו עליו עד הלילה? וכו'. ר"ן.

⁷ ומה שרגילין ששליח צבור אומרה, היינו לפי שאי אפשר שלא יתענו מן הקהל קצת.

⁸ או"ח תקסה,ג. מקורות: רי"ף (תענית, ד א בדפיו). רש"י (שבת כ"ד א', ד"ה ערבית). ורבינו ירוחם (נתיב יח ח"א). סמ"ג (עשין דרבנן ג). כל בו (סי' סא, ד"ה נהגו כל). הרוקח (הל' תענית, סי' ריג). רז"ה (הו"ד בר"ן). ר"ן (ד א ברי"ף, ד"ה ירושלמי רבי יונה).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

וכן פסק השו"ע.⁹

אמירת עננו לשליח ציבור כשאין עשרה מתענים בביהכנ"ס: כתב הרשב"א, לעולם אין שליח צבור אומרה ברכה בפני עצמה עד שיהיו שם עשרה (מתענים). שאין שליחות ליחיד עד שיהיו עשרה מקובצים במקום אחד. וכן פסק השו"ע.¹⁰

שליח צבור שאינו מתענה: כתב רב נתן שליח צבור שאינו מתענה אינו יכול להתפלל.¹¹ וכן כתב ר"ד אבודרהם בשם רב עמרם. וכן דעת רב יהודאי גאון. וכן פסק השו"ע.¹²

כהן שאינו מתענה אם עולה לתורה: כתב מהר"י קולון, מעשים בכל יום כשאין הכהן מתענה, יוצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרות בתורה ישראל המתענה. ונראה מדבריו שאין עומד לקרות בתורה מי שלא התענה. וכן פסק השו"ע.¹³

שליח צבור ששכח לומר עננו: במסכת ברכות (אין עומדין, ל"ד א') נחלקו אמוראים בשליח ציבור שטעה, להיכן חוזר. דעת רש"י ועוד ראשונים שאומר הברכה שדילג עליה במקום שנזכר. ורי"ף, רמב"ם, ורא"ש פסקו, על פי פירושם שם, שחוזר לברכה שדילג עליה, ומשם ממשיך כסדר.¹⁴ וכתבו תוספות ורא"ש, שלפי זה, שליח ציבור ששכח עננו, לא יחזור.¹⁵ וכתב המנהיג שאומרה בשומע תפילה, כיחיד. והכל בו כתב בשם הר"ף, שאומר עננו במקום שנזכר, וחוזר ואומר רפאני וכל הברכות על הסדר. ובשם רשב"ם כתב, שאומר עננו במקום שנזכר, ברכה בפני עצמה, דאמצעיות אין להן סדר. והשו"ע פסק כרא"ש והמנהיג.¹⁶

⁹. אור"ח תקס"ג. הנוסח המדויק שהובא בשו"ע: העונה עמו ישראל בעת צרה. מקורות: רי"ף (ד א בדפיו). רמב"ם (הל' תפילה ב, ד).

¹⁰. אור"ח תקס"ג. וכתב המשנ"ב (ס"ק טו) שאם יש בהם אחד שאינו משלים, לא יאמר ברכת עננו. עוד כתב (ס"ק יד), ולענין קריאת ויחל כשחל התענית צבור בב' וה', אע"פ שדוחין פרשת השבוע, לית כאן ברכה לבטלה (דתקנת עזרא לקרות בשני וחמישי), אם כן די כשיש ששה בביהכנ"ס קורין ויחל. משא"כ במנחה צריך עשרה בביהכנ"ס. והוא הדין שחרית כשחל בימים אגד"ו, צריך עשרה בביהכנ"ס דוקא. ויש אומרים שבתענית צבור של ד' צומות, כיון דמדברי קבלה הם, אפילו אין שם מתענים רק שבעה, והשאר אינם מתענים, דאניסי שהם חולים, יכולים לקבוע ברכת עננו ולקרות ויחל. מקורות: רשב"א (שו"ת ח"א סי' פא).

¹¹. והטור הביא דבריו, וכתב: ואיני יודע למה, שאינו אומר 'ביום תענית', אלא 'ביום תענית הזה', ותענית הוא לאחרים! ודאי אם אפשר שיהיה ש"ץ המתענה, טוב הוא מאחר. אבל אם אי אפשר, נראה לי שיכול להתפלל.

¹². אור"ח תקס"ג. וכתב ב": ודבריהם דברי קבלה ועליהם יש לסמוך. מקורות: רב יהודאי גאון (תשובות גאוני מזרח ומערב סי' קכה). רב נתן (ה"ד בטור). אבודרהם (ה"ד בב"י).

¹³. אור"ח תקס"ג. וכתב המשנ"ב (ס"ק יט), דדוקא במנחה (לא יעלה ישראל לתורה). אבל בשחרית, בשני וחמישי, מותר לעלות, אע"פ שדוחין פרשת השבוע וקורין ויחל, מכל מקום עכ"פ הלא קוראין בתורה בלא התענית. ויש מאחרונים שמפקפקין בזה. ובדיעבד אם קראוהו, לכולי עלמא יעלה. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק כא) שדווקא בתעניות הכתובות, אם לא יצא הכהן יאמרו שהוא פגום. **ובדיעבד אם קראוהו, נחלקו הפוסקים:** יש מחמירים, דהוי חשש ברכה לבטלה (שלא תקנו קריאה זו אלא למתענים). ויש מקילים. ובדיעבד, אם הוא ת"ח, ואירע אונס ולא התענה, וקראוהו לעלות, יוכל משום חילול ה' לסמוך בשעת הדחק על המקילין, ויעלה. מקורות: מהרי"ק (שו"ת סי' ט).

¹⁴. וראה בהרחבה ב"נתיבי הלכה" ברכות שם.

¹⁵. כי היה צריך לומר אחר כך כל הברכה על הסדר, והוא ברכה לבטלה. אבל לפירוש רש"י אומרה במקום שהוא נזכר ואין כאן ברכה לבטלה. רא"ש.

¹⁶. אור"ח קיט"ד. מקורות: תוספות (ברכות ל"ד א', ד"ה אמצעיות). רא"ש (ברכות ה, כ). מרדכי (מגילה סי' תשצא). המנהיג (דיני תפילה, ד"ה שנו חכמים יחיד). כל בו (סי' יא).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקסה)

א. יחיד אומר עננו בשומע תפלה, בין יחיד שקבל עליו תענית בין יחיד המתפלל עם הצבור בתענית צבור; וכן שליח צבור שמסדר תפלתו בלחש, כִּיחיד דמי ובשומע תפלה. **הגה:** ואמרו קדם כי אתה שומע וכו', ולא יחתם בעונה בעת צרה, אלא כשמגיע לכל עת צרה וצוקה וסיים כי אתה שומע תפלת וכו' (בית יוסף בשם תוספות); ולא ישנה ממטבע ברכה. אפלו כשמתענה יחיד, יאמר: עננו בצום תעניתנו וכו'. (רשב"א סימן כ"ה).

ב. אם שכח מלומר עננו, אין מחזירין אותו (ועין לעיל סימן רצ"ד סעיף ד' וה'); ואם נזכר קדם שעקר רגליו, אומר בלא חתימה (לאחר תפלתו).

ג. יש אומרים שאין היחיד אומר עננו, כי אם במנחה, שמא יאחזנו בלמוס ונמצא שקרן בתפלתו; אבל שליח צבור, אמרו גם בתפלת שחרית כשהוא מתפלל בקול רם, שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל; ובארבע צומות, גם היחיד אמרו בכל תפלותיו, דאפלו יאחזנו בלמוס ויאכל שנה שפיר למימר עננו ביום צום התענית הזה, כיון שתקנו חכמים להתענות בו. **הגה:** ונהגו בכל הצומות שלא לאמרו כי אם במנחה, מלבד שליח צבור שאומר שחרית כשמתפלל בקול רם.

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקסו)

א. בתענית צבור אומר שליח צבור עננו בין גואל לרופא, וחותרם: ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה (ואם שכח עין לעיל סוף סימן קי"ט סעיף ד'); וקורים ויחל בשחרית ובמנחה, בין שחל בשני ובחמישי בין שחל בשאר הימים. **הגה:** ומפטירין במנחה, דרשו, ובשחרית אין מפטירין, חוץ מבתשעה באב, וקורים אפלו כשחל בערב שבת (מהרי"ל). ואם מתענים בראש חודש, קורים שחרית פרשה ראש חודש, ומנחה בשל תענית (ר"ן ספ"ק דתענית ובית יוסף בשם רוקח).

ג. אין שליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש בבית הכנסת עשרה שמתענין; ואפלו אם יש בעיר עשרה שמתענין, כיון שאין בבית הכנסת עשרה שמתענין, לא.

ה. בתענית צבור, שליח צבור שאינו מתענה לא יתפלל.

ו. יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית צבור מי שלא התענה; ואם הכהן אינו מתענה, יצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרות בתורה ישראל המתענה.

(או"ח, הלכות תפילה, סימן קיט)

ד. שליח צבור שגמר גואל ישראל ושכח ולא אמר עננו, לא יחזר אפלו אם עדין לא גמר רק רפאנו, ואם חזר ברכה לבטלה היא (אלא יאמר עננו בשומע תפלה כִּיחיד).